

LIETUVOS RESPUBLIKOS LYGIŲ GALIMYBIŲ KONTROLIERIUS

SPRENDIMAS

DĖL GALIMOS DISKRIMINACIJOS NEGALIOS, TAUTYBĖS, TIKĖJIMO IR KILMĖS PAGRINDAIS MOKYMO PRIEMONĖJE „GIJOS“ ETIKOS UŽRAŠAI VI KLASEI TYRIMO

2017-04-06 Nr. (17)SI-4)SP-48

Vilnius

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (toliau – Tarnyba) 2017 m. sausio 17 d. gavo informaciją, jog šeštos klasės mokiniams skirtoje mokymo priemonėje, t.y. pratybų sąsiuvinyje yra pratimas: „Įsivaizduok, kad šiemet į jūsų klasę nori ateiti net aštuoni nauji mokiniai, bet joje yra tik dvi laisvos vietos. Išrink du mokinius, kuriuos siūlai priimti į klasę: mokinys, turintis judėjimo negalią, sėdintis neįgaliųjų vežimėlyje; romų tautybės mokinys iš daugiavaikės šeimos; mokinys atvykęs iš Baltarusijos, beveik nekalbantis lietuviškai; antramečiauaujantis, turintis elgesio problemų mokinys; islamą išpažįstantis mokinys iš imigrantų šeimos; mokinys iš asocialios šeimos; mokinys iš vaikų globos namų; autistas“ (tekstas netaisytas) (toliau – ir pratimas).

Lygių galimybių kontrolierė A. Skardžiuvienė, vadovaudamasi Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 19 str. bei Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymo 24 str. 3 d., nusprendė pradėti tyrimą savo iniciatyva dėl galimo Lygių galimybių įstatymo 6 str. 2 d. pažeidimo, pagal kurį švietimo įstaigos, kiti švietimo teikėjai bei mokslo ir studijų institucijos pagal kompetenciją privalo užtikrinti, kad švietimo programose, vadovėliuose ir mokymo priemonėse nebūtų diskriminavimo ir diskriminavimo propagavimo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu.

Lygių galimybių kontrolierė

n u s t a t ė :

1. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija 2017 m. vasario 6 d. gautame rašte „Dėl informacijos pateikimo“ nurodė, kad pagal galiojančius teisės aktus pratybų sąsiuviniai ir kitos panašios ugdymo procese galimai naudojamos priemonės nėra vertinamos. Už šių priemonių turinį atsakingi pratybas sukūrusieji autoriai ir leidyklos, kurios su pratybų sąsiuvinių kūrėjais pasirašo sutartis. Ar naudoti šias pratybas, sprendžia mokytojai ir mokykla. Mokyklos vadovas ir mokytojai turi atsakingai spręsti, kokių mokymo priemonių reikia. Pasirenkant mokymo priemones, būtina atkreipti dėmesį, ar jos padeda siekti bendrosiose programose keliamų tikslų. Atsakomybė už pratybų prasmingumą, užduočių tinkamumą tenka leidykloms ir tiems, kas priima sprendimus jas įsigyti ir naudoti.

2. Mokymo priemonės „Gijos“ (toliau – ir mokymo priemonė) autoriai 2017 m. vasario 17 d. pateikė Tarnybai paaiškinimą, kuriame akcentavo, jog autoriai siekė, kad pamokos nebūtų dogmatiškos, moralizuojančios, nurodinėjančios mokiniui, kaip reikia elgtis arba peršančios vienintelį teisingą atsakymą. Mokymo priemonės temos „Tolerancija“ užduotys yra susijusios su mokinio savarankiško, kritinio mąstymo ugdymu, pateikiant probleminę, nestereotipinę, provokuojančią, diskutuoti skatinančią situaciją ar atvejį. Šios temos užduotimi nesiekama sumenkinti, nuvertinti tam tikrus asmenis, atvirksčiai, pamokos tikslas – ugdyti toleranciją, mažinant išankstines nuostatas ir stereotipus. „Tolerancija“ temos užduotys tęsia jau analizuotas patyčių prevencijos, konfliktų sprendimo, stereotipų atpažinimo temas. Iš patyčių masto mokyklose ir visuomenėje aišku, kad teorija ir praktika prasilenkia, nes tikroji tolerancija prasideda tada, kai mus paliečia asmeniškai. ACES (Academy of Central European Schools) tinklalapyje galima rasti dar vieną tokio tipo pratimo adaptacijos pasirinktai amžiaus grupei pavyzdį (nuoroda: <http://www.eycb.coe.int/edupack/pdf/31.pdf>). Mokymo priemonės autoriai pažymėjo, jog etikos, kaip moralės teorijos mokymąsi galima pažinti pirmiausia per moralines dilemas ir „nepatogias“ diskusijas. Tokio tipo užduotys naudojamos ir socialinių įgūdžių ugdymo programose, ir neformalaus ugdymo programose ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulyje. Taikant problemų sprendimo metodą po kiekvienos užduoties vyksta nuoseklus jos aptarimas, kurio metu atsakymai grindžiami argumentais. Praktiškai atlikdami šią užduotį, mokiniai dažniausiai pagrindinius pasirinkimo kriterijus išskiria visai nesusijusius su kitoniškumu, o formuluodami klausimus: „Kam labiausiai reikėtų padėti? Ko galėčiau pasimokyti iš kitokio mokinio klasėje?“. Reaguodamos į skaitytojų reakciją, autorės įvertino, kad užduoties pateikimas pratybose ir mokytojui skirtose metodinėse rekomendacijose nėra pakankamas, todėl metodinėse rekomendacijose pridės papildomą dar išsamesnį išaiškinimą mokytojui, kaip vesti diskusiją su mokiniais.

Lygių galimybių kontrolierė

k o n s t a t u o j a :

Skundo tyrimo metu buvo vertinama, ar mokymo priemonės „Gijos“ (Etikos užrašai VI klasei) autoriai užtikrino, kad švietimo programose, vadovėliuose ir mokymo priemonėse nebūtų diskriminavimo ir diskriminavimo propagavimo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu, t.y., ar mokymo priemonės „Gijos“ pamokos temos „Tolerancija“ pratimas „Naujokai“ nėra diskriminacinio pobūdžio bei neprieštarauja Lygių galimybių įstatymo 6 str. 2 p. išdėstyti nuostatai, reglamentuojančiai švietimo įstaigų, kitų švietimo teikėjų bei mokslo ir studijų institucijų pareigą įgyvendinti lygias galimybes.

1. Pažymėtina, jog tiek Europos Sąjungos, tiek nacionaliniuose teisės aktuose diskriminacija, pačia bendriausia šio žodžio prasme, reiškia teisių sumažinimą arba atėmimą tam tikrai kategorijai asmenų dėl kokių nors požymių. Diskriminacijos sąvoka paprastai siejama su lygių galimybių, lygiateisiškumo pažeidimu, o nediskriminavimas – su asmenų lygaus traktavimo, lygių galimybių realizavimo kategorijomis. Konstitucinė diskriminacijos samprata atskleidžiama, pasiremiant Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 str., kuriame numatyta, kad įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs ir nurodoma, jog žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu. Konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas pažeidžiamas, kai tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, yra kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisintinas. Asmenų lygybės principas iš esmės reiškia diskriminacijos draudimą, o diskriminacija dažniausiai suprantama, kaip žmogaus teisių varžymas ar tam tikrų privilegijų teikimas, atsižvelgiant į lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų požymius.

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, kurios tikslas – saugoti pagrindines žmogaus teises, atitinkančias Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos garantuojamas teises, draudžia bet kokią diskriminaciją, ypač dėl asmens lyties, rasės, odos spalvos, tautinės ar socialinės kilmės, genetinių bruožų, kalbos, religijos ar tikėjimo, politinių ar kitokių pažiūrų, priklausymo tautinei mažumai, turtinės padėties, gimimo, negalios, amžiaus, seksualinės orientacijos.

Pratime nurodyta: „Įsivaizduok, kad šiemet į jūsų klasę nori ateiti net aštuoni nauji mokiniai, bet joje yra tik dvi laisvos vietos. Išrink du mokinius, kuriuos siūlai priimti į klasę: mokinys, turintis judėjimo negalią, sėdintis neįgaliųjų vežimėlyje; romų tautybės mokinys iš daugiavaikės šeimos;

mokinys atvykęs iš Baltarusijos, beveik nekalbantis lietuviškai; antramečiauaujantis, turintis elgesio problemų mokinys; islamą išpažįstantis mokinys iš imigrantų šeimos; mokinys iš asocialios šeimos; mokinys iš vaikų globos namų; autistas“. Atliekant užduotį, mokiniai privalo išsirinkti du klasės draugus (naujokus), tarp kurių yra mokiniai: turintis negalią, romų tautybės, islamą išpažįstantis, iš imigrantų šeimos ir kiti vaikai, turintys tam tikrus tapatybės požymius, lydimus stereotipais. Atsižvelgiant į tai, kad Lygių galimybių įstatymas numato draudimą diskriminuoti be kita ko negalios, tautybės, religijos ir kilmės pagrindais, vertinama aplinkybė, ar pratime mokiniai nėra propaguojami diskriminuoti minėtais pagrindais.

Jungtinė Tautų konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo 2 str. 2 d. nurodyta, jog valstybės dalyvės prireikus turi imtis ypatingų ir konkrečių priemonių socialinėje, ekonominėje, kultūros ir kitose srityse ir užtikrinti tam tikrų rasinių grupių ar joms priklausančių asmenų tinkamą vystymąsi ir apsaugą, kad jie galėtų vienodai naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis. Šiomis priemonėmis jokių būdu neturi būti išsaugotos skirtingų rasinių grupių nelygios ar ypatingos teisės po to, kai pasiekiami tikslai, kuriems jų buvo imtasi.

Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos, kurios tikslas – skatinti, apsaugoti ir užtikrinti visų neįgaliųjų visapusišką ir lygiateisį naudojimąsi visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis, taip pat skatinti pagarbą šių asmenų prigimtiniam orumui, 7 str. 1 ir 2 d. nustato, jog valstybės, šios Konvencijos šalys, imasi visų būtinų priemonių, kad užtikrintų neįgalių vaikų visapusišką visų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių įgyvendinimą lygiai su kitais vaikais; visuose veiksmuose, susijusiuose su neįgaliais vaikais, pirmiausia atsižvelgiama į vaiko interesus.

Lygių galimybių įstatymo 6 str. 2 d. nustato, jog švietimo įstaigos, kiti švietimo teikėjai bei mokslo ir studijų institucijos pagal kompetenciją privalo užtikrinti, kad švietimo programose, vadovėliuose ir mokymo priemonėse nebūtų diskriminavimo ir diskriminavimo propagavimo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu. Diskriminacija yra tiesioginė ir netiesioginė, priekabiavimas, nurodymas diskriminuoti lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu.

Nagrinėjamu atveju, vertinant pratimą, teigtina, jog jo formuluotėje: „<...> Išrink du mokinius, kuriuos siūlai priimti į klasę“, galimai pasireiškia diskriminavimo propagavimas, nes mokiniai atlikdami šią užduotį yra priversti pasirinkti du naujokus iš aštuonių, kurie skiriasi savo tapatybės požymiais, visuomenėje lydimais tam tikrų stereotipų.

Pažymėtina, jog teisės normoje, t.y. Lygių galimybių įstatymo 6 str. 2 d., reglamentuojančioje švietimo įstaigų, kitų švietimo teikėjų bei mokslo ir studijų institucijų pareigą įgyvendinti lygias galimybes, minėtoms įstaigoms nustatyta pareiga užtikrinti, kad švietimo programose, vadovėliuose ir mokymo priemonėse nebūtų diskriminavimo ir diskriminavimo propagavimo.

Mokymo priemonėje esančios temos „Tolerancija“ tikslas – „Išsiaiškinsime, kaip stereotipai bei išankstinė nuostata lemia tolerancijos ribas.“ (tekstas netaisytas). Temos pradžioje nurodomas žodžio „tolerancija“ apibrėžimas; pirmame pratime nurodoma, jog mokiniai privalo nurodyti ką turi toleruoti ir ko negalima toleruoti. Atliekant pirmą pratimą, mokiniams nereikia rinktis tam tikrų variantų, atvirkščiai, jiems suteikiama galimybė patiems išmąstyti, kas yra toleruotina, kas ne.

Tuo tarpu pratime „Naujokai“ mokinimas pateikiama situacija: „Įsivaizduok, kad šiemet į jūsų klasę nori ateiti net aštuoni nauji mokiniai, bet joje yra tik dvi laisvos vietos. Išrink du mokinius, kuriuos siūlai priimti į klasę: mokiny, turintis judėjimo negalią, sėdintis neįgaliųjų vežimėlyje; romų tautybės mokiny iš daugiavaikės šeimos; mokiny atvykęs iš Baltarusijos, beveik nekalbantis lietuviškai; antramečiau jantis, turintis elgesio problemų mokiny; islamą išpažįstantis mokiny iš imigrantų šeimos; mokiny iš asocialios šeimos; mokiny iš vaikų globos namų; autistas“ (tekstas netaisytas), t.y. mokiniai yra verčiami rinktis, ir iš aštuonių „naujokų“ išsirinkti tik du. Minėta užduotis suponuoja supratimą, jog vaikui suteikiama galimybė toleruoti tik kelis „naujokus“, kuriems būdingi tam tikri tapatybės požymiai, t.y. galimybė pasirinkti, kuriems stereotipams jie yra daugiau prijauciantys. Darytina išvada, jog mokiniai yra propaguojami diskriminuoti asmenis dėl jiems būdingų tam tikrų tapatybės požymių.

Pažymėtina, jog mokymo priemonės autoriai, pateikdami „tolerancijos“ apibūdinimą nurodė, jog tai yra pakantumas ir pagarba kitokiam požiūriui, įsitikinimams, gyvenimo būdai. Tai principas, skelbiantis, kad kiekvieno žmogaus pareiga – pozityviai vertinti kitus žmones, jų pažiūras, pripažinti ir gerbti jų teisę turėti kitokias negu mūsų pažiūras, skelbti ir laisvai kurti savo gyvenimą, nepažeidžiant kito žmogaus laisvės ir teisių. Minėtame apibrėžime akcentuojamas pakantumas kitokiam požiūriui, įsitikinimams ir gyvenimo būdai. Tuo tarpu pratime pateikiamas „naujokų“ sąrašas, nurodant tik jų tam tikrus tapatybės požymius: negalią, tautybę, gyvenamąją vietą, mokymosi pasiekimus, religiją ir pan., neakcentuojant jų pažiūrų, įsitikinimų ir gyvenimo būdo. Nepaisant to, mokymo priemonės autoriai galimai preziumuoja, jog mokiniams pagal „naujokų“ tapatybės požymius turi būti žinomos ar bent numanomos jų pažiūros ir kiti aukščiau nurodyti kriterijai, pagal kuriuos mokytojai privalo įvertinti mokinių tolerancijos lygį. Kaip tam tikri „naujokų“ tapatybės požymiai atspindi jų įsitikinimus ar pažiūras, kuriems mokiniai mokomi būti tolerantiški, autoriai nenurodo.

Mokymo priemonės autoriai teigia, jog pamokos sukonstruotos taip, kad mokiniai diskusijos eigoje nurodytų argumentus, jog visi yra svarbūs ir kad kiekvienas esantis šalia žmogus gali išmolti empatijos, tolerancijos, draugiškumo, socialinio teisingumo. Iškyla klausimas, kaip mokiniai, kurie yra verčiami pasirinkti du iš aštuonių „naujokų“, gali argumentuoti, jog visi yra svarbūs, kai jie jau yra išsirinkę du prioritetinius „naujokus“ su kuriais norėtų mokytis vienoje klasėje. Akivaizdu, jog suteikiant galimybę rinktis vieni tampa svarbesni ir/ar lygesni už kitus, t.y. vieniems suteikiamas pranašumas prieš kitus. Darytina išvada, jog pats pratimo tikslas suponuoja propagavimą diskriminuoti.

Mokymo priemonės autoriai tapatina provokaciją ir diskriminacijos propagavimą. Provokacija pozityviąją prasme galimai pasireiškia padedant mokiniams išreikšti savo nuomonę bei argumentaciją, tačiau propagavimu diskriminuoti stiprinami jų suformuoti stereotipai, suteikiant pranašumą vieniems bei žeminant kitus.

Taip pat pažymėtina, jog pratimas pagal savo pobūdį prieštarauja „tolerancijos“ apibrėžimui, nes jame akcentuojami įsitikinimai ar pažiūros, o „naujokai“ apibūdinti ne pagal minėtus aspektus, o pagal tam tikrus tapatybės požymius, kurie niekaip neatspindi įsitikinimų ar pažiūrų.

Pratime nurodyta: „susiskirstykite grupėmis, aptarkite priežastis, nulėmusias jūsų pasirinkimą, ir su grupės draugais pabandykite išrinkti mokinius, kuriuos siūlysite priimti. Grupės pasirinkimą pristatykite klasei ir argumentuokite.“ (tekstas netaisytas). Akivaizdu, jog ir šiuo atveju mokiniai yra propaguojami diskriminuoti, nes, gindami savo pasirinkimą bei pristatydami jį klasei, jie įgarsins tik pranašumus ir galimai pateiks diskriminacinio pobūdžio argumentus apie nepasirinktus „naujokus“.

Grįžtant prie pamokos tikslo – išsiaiškinti, kaip stereotipai bei išankstinė nuostata lemia tolerancijos ribas, pažymėtina, jog propaguojant diskriminuoti mokinių susiformavę stereotipai tik stiprinami.

Mokymo priemonės autoriai nurodo, jog pamokoje svarbūs įvairūs mokinių argumentai, įrodantys, kad turi būti gerbiamas kiekvieno žmogaus orumas. Pažymėtina, jog verčiant mokinius rinktis klasės draugus pagal jų tautybę, religiją, kilmę, negalios (ne)turėjimą, jiems suteikiama galimybė teikti privilegijas bei pranašumą vieniems, diskriminuojant kitus.

Suprantama, jog tam, kad ugdyti mokinių toleranciją, mokytojai privalo išsiaiškinti, kaip jie supranta stereotipus ir kam juos taiko, tačiau tai galima padaryti nepropaguojant diskriminuoti.

Hipotetiškai vertinant pratimą, jei mokiniai nebūtų verčiami pasirinkti, o turėtų galimybę apibūdinti visus „naujokus“ pagal tam tikrus kriterijus, propagavimas diskriminuoti galimai nebūtų įžvelgiamas, o mokytojai išgirstų daugiau mokinių argumentų, kuriais remiantis ugdytą toleranciją žmonėms, neatsižvelgiant į jų lytį, rasę, tautybę, kalbą, kilmę, socialinę padėtį, tikėjimą, įsitikinimus ar pažiūras, amžių, lytinę orientaciją, negalią, etninę priklausomybę, religiją.

Konstatuotina, jog mokymo priemonės „Gijos“ (Etikos užrašai VI klasei) autoriai neužtikrino, kad švietimo programose, vadovėliuose ir mokymo priemonėse nebūtų diskriminavimo ir diskriminavimo propagavimo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu, t.y. mokymo priemonės „Gijos“ pamokos temos „Tolerancija“ pratimas „Naujokai“ yra diskriminacinio pobūdžio bei prieštarauja Lygių galimybių įstatymo 6 str. 2 p. išdėstyta nuostatai, reglamentuojančiai švietimo įstaigų, kitų švietimo teikėjų bei mokslo ir studijų institucijų pareigą įgyvendinti lygias galimybes.

Atsižvelgdama į tai, kas išdėstyta, bei vadovaudamasi Lygių galimybių įstatymo 16 str., 17 str. ir 29 str. 2 d. 2 p.,

Lygių galimybių kontrolierė

n u s p r e n d ž i a:

1. Kreiptis į leidyklą „Šviesa“ ir mokymo priemonės „Gijos“ autorės (duomenys neskelbtini), bei siūlyti nutraukti lygias galimybes pažeidžiančius veiksmus, pakeičiant pamokos temos „Tolerancija“ pratimą „Naujokai“ taip, kad jame nebūtų išreikštas propagavimas diskriminuoti.

2. Įpareigoti leidyklą „Šviesa“ ir mokymo priemonės „Gijos“ autorės (duomenys neskelbtini) išnagrinėti šį sprendimą ir apie nagrinėjimo rezultatus bei sprendimo vykdymą iki 2017 m. rugsėjo 1 d. informuoti lygių galimybių kontrolierių.

3. Su sprendimu supažindinti leidyklą „Šviesa“ ir mokymo priemonės „Gijos“ autorės (duomenys neskelbtini).

Sprendimas gali būti skundžiamas Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo nustatyta tvarka.

Lygių galimybių kontrolierė

Agneta Skardžiuvienė